

Empowerment-begreppet och ICF

Barbro Lewin

Empowerment är ett numera allmänt använt begrepp både i politiska och terapeutiska sammanhang. Möjligheten att koppla begreppet till ICF diskuteras i denna artikel. Empowerment kan ses som en personfaktor men också uttrycka faktiskt handlande och då vara aktuell inom aktivitets- och delaktighetskomponenten.

Med.dr. Barbro Lewin är föreståndare för Centrum för handikappforskning vid Uppsala universitet och verksam som forskare vid institutionen för folkhälso- och vårdvetenskap. Hon disputerade 1998 i socialmedicin på avhandlingen Funktionshinder och medborgarskap. Tillkomst och innebörd av de två rättighetslagarna omsorgslagen och LSS som komplement till socialtjänstlagen och hälso- och sjukvårdslagen. Barbro Lewin har ingått i Socialstyrelsens ICF-arbetsgrupp för psykiatri och utvecklingsstörning och där gjort en pilotstudie i syfte att utveckla en metod för egenbedömning av funktion och behov hos personer med psykiska funktionshinder med hjälp av ICF.

Hur kan begreppet empowerment kopplas till ICF? Enligt min mening kan empowerment ses som en underlättande personfaktor. I inledningen till den svenska versionen står följande: "Personfaktorer är den individuella bakgrunden till en persons liv och leverne och utgörs av personliga egenskaper som inte hör till hälsoförhållandet eller hälsotillståndet. Dessa faktorer kan bl.a. vara kön, ras, ålder, andra hälsfaktorer, kondition, livsstil, vanor, uppfostran, copingsätt, social bakgrund, utbildning, yrke och tidigare

respektive aktuell erfarenhet (händelser i det förflutna eller aktuella händelser), allmänna beteendemönster och karaktär, individuella psykologiska tillgångar och andra egenskaper, som tillsammans eller var och en kan påverka funktionshinder på varje nivå." Personfaktorerna klassificeras inte i ICF. Det överlämnas till användaren (WHO och Socialstyrelsen, 2002). Bland personfaktorerna i ICF är det till "individuella psykologiska tillgångar" som begreppet empowerment kan kopplas.

Begreppet empowerment är allmän-gods

Det nya begreppet empowerment förekommer ofta både allmänt inom politiken men även inom vård- och omsorg och handikapp-rörelsen och översätts vanligen inte. En av de många empowerment-forskarna är Lars Trägårdh. Han ger i sin bok *Empowerment och egenmakt* (Trägårdh, 2000) en historisk tillbakablick på begreppet. Det har en omfattande och komplex historia i USA. Han spårar begreppet till mitten av 1970-talet med böcker som *Black Empowerment* (Solomon, 1976) och *To Empower People: The Role of Mediating Structures in Public Policy* (Berger & Neuhaus, 1977). På Internet finns webbplatser med högst varierande innehåll, från "hur individer med funktionshinder kan förstärka sin självkänsla" över "slagrutans spirituella effekter" till Youth Empowerment Program som hjälper ungdomar att bli av med riskabla beteendemönster och olika sajter inom affärsvärlden. I ett arbete inom FN om Women and World Development sägs att empowerment fångar känslan att få kontroll, att delta, att fatta beslut (Karl, 1995).

Begreppet kom snabbt att associeras inte bara med politiskt tänkande utan också med vad Trägårdh kallar "terapeutiskt" tänkande. Då kan det handla om att "öppet visa och omfamna sin egenart" eller "bemästra ett personligt problem". Ofta kombineras en politisk kamp för olika juridiskt utkrävbara rättigheter med en betoning på empowerment. Det gäller till exempel handikapprö-

---

Empowerment fångar känslan att få kontroll, att delta, att fatta beslut

---

---

relsen. Trägårdh tar upp antidiskrimineringslagen ADA (Americans with Disabilities Act) och kravet på att bli erkänd som en legitim subkultur. Personer med funktionshinder vägrade att utsätta sig för nedlåtande medömkan, att låta sig bortdefinieras som sjuka och oförmögna att ta makten över sina egna liv (Trägårdh, 2000).

Makten i vården är asymmetrisk

I Läkartidningen vill allmänmedicinerna Berit Nilsson och Göran Westman (2000) översätta empowerment med "patientin-flytande" medan tidningens redaktör Jarl Holmén föredrar "patientbemyndigande" i vårdsammanhang för att understryka kopplingen till makt. Jag håller med Holmén om att ordet inflytande kan ge intryck av att patienten redan skulle vara en part med ungefär samma makt. Risken finns att man inte bryr sig om att många patienter har svårare att få ett reellt inflytande över vården än vad läkare och andra i sjukvårdsorganisationen har (Holmén, 2000).

För personer med svåra funktionshinder har lagstiftaren genom handikappreformen stadgat om inflytande och rättigheter men tillämpningen visar att många inte har haft möjlighet att utnyttja detta inflytande (Le-win, 1998). Med kommunikationsforskaren Lars-Christer Hydén vill jag understryka att mellan den professionelle företrädaren i vården och patienten finns en asymmetrisk relation, den mellan hjälparen och den hjälp-sökande (Hydén, 2001). Den grundar sig på

Empowerment kan ses som en underlättande personfaktor enligt ICF

Värdet av empowerment är inte i första hand att patienten blir friskare

---

---

den professionelles övertag genom sin kunskap och rätt att besluta.

Det är viktigt att studera konsekvenserna av empowerment. Feste och Anderson (1995) kopplar begreppet till vård av långvarigt sjuka). Empowerment innebär en utbildningsprocess som utformats att hjälpa patienterna att utveckla kunskap och färdigheter, attityder och det medvetande som behövs för att på ett effektivt sätt ta ansvar för hälsorelaterade beslut. Det som skall utvärderas är inte det metabola tillståndet eller om patienterna håller fast vid föreskrifter utan patienternas hälsorelaterade självtillit och om de uppnår sina självvalda hälsomål.

Värdet av empowerment är således inte i första hand att patienten blir friskare. Hälso- och sjukvårdsforskaren Anna Sarkadi och omvårdnadsforskaren Hjördis Björvell är medvetna om detta, även om båda ser bättre hälsa som ett mål för "Patient empowerment". Det kan uppstå problem, "när patientens åsikter inte stämmer överens med ett professionellt kunnande" (Sarkadi, 2001). Det finns också risk för att patienter beläggs med skuld när de nu anses så starka att de själva kan ansvara för egenvården och resultatet inte blir som hälso- och sjukvårdspersonalen räknar med (Björvell, 1999).

Empowerment i relation till delaktighet inom domänen Samhälle, socialt och medborgerligt liv kan således inte främst förväntas leda till ett bättre hälsotillstånd. I stället kan empowerment ses som en mellanliggande variabel. Om det också leder till bättre hälsa blir en fråga som får besvaras

empiriskt. Syftet med empowerment kan också vara att stärka möjligheten att söka samhällsstöd så att man kan leva ett liv som alla andra *trots* sjukdomssymtomen. Tanken är att klassifikationens strukturerade och standardiserade språk kan vara ett hjälpmedel att utnyttja det inflytande som LSS och andra socialpolitiska lagar ger den enskilde.

Empowerment är en process

En viktig fråga blir: Hur kan empowerment mätas? Några forskare inom psykiatrisk rehabilitering i USA (Rogers et al., 1997) har utvecklat och prövat *A Consumer-Constructed Scale to Measure Empowerment Among Users of Mental Health Services*. De har gjort en litteraturgenomgång och redovisar begreppets historia, både allmänt och men också särskilt i forskning om mental hälsa. De har funnit en allt större tonvikt på empowerment som ett mål för rehabilitering men påpekar att det gjorts få empiriska studier där man sett empowerment som en process, där begreppet operationaliseras och man studerar utfallet.

Fem faktorer av betydelse för empowerment identifierades: Självttillit-självuppskattning (self-efficacy-self-esteem), makt-maktlöshet (power-powerlessness), samhällsengagemang (community activism), rättmätig ilska (righteous anger) och optimism-kontroll över framtiden (optimism-control over the future). Av dessa anses självttillit vara den viktigaste förutsättningen. Ett tankeväckande resultat var att man fann en omvänd relation till utnyttjande av traditionell psykiatrisk hälsovård och en positiv

---

Empowerment måste operationaliseras

Empowerment som process kan med ICF-terminologin bli aktiviteten att hävda sina lagliga rättigheter till delaktighet av samhällsstöd

---

---

relation till samhällsengagemang, exemplifierat med att rösta och att skriva brev till en tjänsteman.

Deras definition av empowerment är följande metafor: Empowerment består av tre ben. Det första är självuppskattning, självtillit och optimism och kontroll över framtiden. Det andra benet är faktisk makt. Det tredje benet är rättmätig ilska och samhällsengagemang. Som synes kombineras här det terapeutiska och det politiska synsättet på empowerment. En person är inte bara patient med sin sjukdom och sina symtom. En person är också en samhällsmedlem och lever sitt liv mer eller mindre som andra och med rättigheter och skyldigheter som andra medborgare. Det kan också noteras att empowerment både ses som ett förhållningssätt, eller med ICF:s terminologi en personfaktor, närmare bestämt en individuell psykologisk tillgång, men också som faktisk maktutövning, det vill säga aktivitet och delaktighet.

När empowerment ses som en process kan det med ICF-terminologin bli fråga om aktiviteten att hävda sina lagliga rättigheter till delaktighet av samhällsstöd inom domänen Samhälle, socialt och medborgerligt

---

Svår avvägning mellan expertens goda vilja och den enskildes autonomi

---

Experten lägger sin välmenande men tungt paternalistiska hand över både bedömning av behov och förslag till åtgärder hur de bäst skall mötas

---

---

liv. När en autonom vilja till sådant är för handen bör man dock tillägga. Det kan lätt bli så att experten lägger sin välmenande men tungt paternalistiska hand över både bedömning av behov och förslag till åtgärder hur de bäst skall mötas. Vi har här den svåra avvägningen mellan expertens goda vilja och den enskildes autonomi. En utgångspunkt kan i stället vara att expertens roll vid behovsbedömningen är att väcka insikt om funktionshinder och behov av stöd samt att ge kunskap om samhällsstöd så att den enskilde själv får möjlighet att avgöra hur han eller hon vill handla. Om stöd faktiskt söks och om det blir den enskilde som själv gör det eller med hjälp av företrädare är en annan fråga. Det givna samhällsstödet kan sedan bli en underlättande omgivningsfaktor inom andra domäner av delaktighet.

Referenser

Berger, P. & Neuhaus, R.J. 1977. *To Empower People*. Washington, DC: American Enterprise Institute.

Björvell, H. 1999. 'Patient empowerment' - målet är bättre hälsa och stärkt beslutanderätt. *Läkartidningen* 96: 4816-4820.

Feste, C. & Anderson, R.M. 1995. Empowerment: from philosophy to practice. *Patient Education and Counseling* 26: 139-144.

Holmén, J. 2000. 'Patientbemyndigande' tänkbar svensk översättning. *Läkartidningen* 97: 2116.

Hydén, L.-Ch. 2001. Att bemöta och bemötas: i *Socialstyrelsen* (red.) *Utan fast punkt. Om förvaltning, kunskap, språk och etik i socialt arbete*. Stockholm.

Karl, M. 1995. *Women and Empowerment. Participation and decision making*. London & New Jersey: Zed Books Ltd.

Lewin, B. 1998. Funktionshinder och medborgarskap. Tillkomst och innebörd av de två rättighetslagarna omsorgslagen och LSS som komplement till socialtjänstlagen och hälso- och sjukvårdslagen. Uppsala: *Socialmedicinsk tidskrifts skriftserie*.

Nilsson, B. & Westman, G. 2000. Ordets makt och mening. 'Empowerment'=patientinflytande? *Läkartidningen* 97: 2115-2116.

Rogers, E.S., Chamberlin, J., Langer Ellison, M. & Crean, T. 1997. *A Consumer-Con-*

structed Scale to Measure Empowerment Among Users of Mental Health Services. Psychiatric Services 48: 1042-1047.

Sarkadi, A. 2001. *The Borderland between Care and Self-Care*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

Socialstyrelsen 2002. Klassifikation av funktionstillstånd, funktionshinder och hälsa (arbetsmaterial) <http://sos.se/epc/klassificf.htm>.

Solomon, B. 1976. *Black Empowerment*. New York: Columbia University Press.

Trägårdh, L. 2000. *Empowerment och egenmakt*: Timbro.

Författarens adress:

Institutionen för folkhälso- och
vårdvetenskap

Uppsala Science Park

751 85 Uppsala

e-post: barbro.lewin@pubcare.uu.se